

ДИНКО ФРАНЕТОВИЋ: ХИСТОРИЈА ПОМОРСТВА И РИБАРСТВА ЦРНЕ ГОРЕ ДО 1918.

(Историјски институт НР Црне Горе, Титоград 1960)

Наша досадашња литература о поморству и рибарству готово је безначајна. Стога је Франетовићево дјело морало да буде огроман пионирски подухват, прије свега једна широка и обухватна панорама факата о најразноврснијим питањима поморства и рибарства у њиховом развоју. Тај огромни фактографски материјал писац је успио да прегледно систематизује и коретно саопшти. У третирању чисто поморских питања, што је уосталом основни садржај књиге, показује се темељна сигурност стручњака. Историјско-политичке оквире ове проблематике писац разматра у неопходној мјери, колико је довољно да се разумију и образложе одређена питања историје поморства и рибарства. У таквим разматрањима писац прихвата оно што је у науци прецишћено, свуда иначе наводећи извор са пуном научном апаратуром и акрибијом.

По географским доменима ова истраживања захватају територију Црне Горе после Берлинског конгреса, тј. Скадарско језеро, Бојану и Приморје од ушћа ове ријеке до Спича. Бока Которска, будући да је тада била под аустроугарском влашћу, није обухваћена овим радом.

Прва два дијела књиге у ствари су увод. У првом се излаже физичко-географски преглед, хидролошке и метеоролошке прилике поменутих области, и посебно, историјат уређења вода Скадарског језера. Трећи дио о језерској и поморској привреди и пловидби јесте главни и основни садржај књиге, па је, разумљиво, и далеко најопширније. Четврти дио о рибарству тематски је умногоне рад за себе.

У општој ослободилачкој борби Црногораца против Турака видно мјесто заузимала је њихова борба на сектору Скадарског језера. Наш писац добро је уочио и свакако с правом истакао ратна прегнућа Цеклињана на води од почетка XVIII вијека па до 1862. године. После те године, односно тешког рата, морала су да престану четовања са обје стране и свуда. Тако су се Цеклињани морали одати мирној пловидби и раду.

На Берлинском конгресу Аустро-Угарска је настојала да Црну Гору ријеша крвљу стеченог Приморја. Одлучност књаза

Николе да Приморје и оружјем брани, дипломатска подршка Русије и увиђавност других сила учинили су да Црна Гора углавном задржи Приморје, иако са знатно окрњеним правима. Чланом 29. Берлинског уговора Аустрија је наметнула прилично тешку контролу над Црногорским приморјем. Црна Гора морала је да законодавство и организацију поморства саобрази са аустријским уређењем у Далмацији. Црна Гора није смјела имати ратне луке ни ратне флоте, нити су ратни бродови других држава смјели улазити у њене воде. Црногорске поморске заставе дозвољено је било да се вију само бродовима чији су власници црногорски поданици. Аустрија се тиме осигуравала од могућности да се нека страна сила појави у Јадрану под фирмом црногорске заставе. Аустрија је такође добила право да врши поморски полицијски и санитарни надзор над црногорском обалом. Спич, који је црногорска војска такође ратом освојила, морао је да се преда Аустрији.

Чим је Аустрија анексијом Босне и Херцеговине, октобра 1908. године, са своје стране погазила Берлински уговор, Црна Гора је одлучила да се ослободи наведених ограничења. И тек након дугих дипломатских преговора, уз подршку Италије и Русије, априла 1909. године аболиран је члан 29. Берлинског уговора; ипак Спич није враћен и Црна Гора ни даље није смјела да изгради ратну луку у Бару.

Мирну пловидбу на Скадарском језеру Црна Гора је настојала да уведе још прије рата 1876—1878. године. Од шездесетих година повремено се уводи редовни поштански саобраћај између Црне Горе и Скадра, у зависности од ондоса са Турском. Године 1866. запловио је Скадарским језером први црногорски паробродођ „Силистрија“, а 1875. године књажева јахта „Славјанин“. У тим настојањима црногорска власт се руководи и жељом да се на тај начин унеколико афирмише међународни суверенитет црногорске државе, као и тежњом за суверенитетом Црне Горе над већим дијелом Скадарског језера.

На Приморју успоставом црногорске власти поморски послови долазе под компетенцију Министарства унутрашњих дјела на Цетињу. Уводе се лучки уреди на Пристану касније Нови Бар, Улцињу и другдје. Аустријска власт преко своје Поморске владе у Трсту, у складу са одлукама Берлинског конгреса и ускоро посебним споразумом са црногорском владом, спроводи мјере контроле и надзора у нашем Приморју са пуном строгостију. На примјер, она врши инспекцију свих црногорских лучких уреда до четири пута годишње.

У Улцињу црногорска власт затекла је заправо значајне остатке до тада многобројне флоте једрењака, пошто је добар дио бродовласника муслимана емигрирао у Турску почетком рата. Писац најприје обраћа пажњу на прошлост улцињског поморства. Некада је Улцињ, од друге половине XVI до почетка XIX вијека,

био веома опасно гусарско гнијездо у Средоземљу. Када почетком XIX вијека у вези са Наполеоновим ратовима Јадраном крстаре ратне флоте Енглеске и Француске, и потом Аустрије, улцињског гусарења нагло нестаје. У мирној пловидби током XIX вијека улцињско бродарство знатно напредује. Као остаци те флоте јесу по списку од 1882. године 107 улцињских једрењака, који сада треба да плове под црногорском заставом. Али у то вријеме црногорска влада чини један нетактични корак: наређује војну обавезу у црногорској војсци за муслимане од 18—50 година, и обавезу да њихова дјеца похађају основну школу. Ове наредбе додуше, убрзо су повучене, с тим да су муслимани наведених годишта дужни да умјесто војне службе плаћају низамију — по 6 фиорина годишње по глави. Али се око 200 породица муслимана ипак одселило, међу којима приличан број бродовласника који су одвезли своје бродове. Црногорска влада на разне начине је подстицала ово исељавање, руководећи се одређеном аграрном политиком. Тјерање пак на емиграцију бродовласника са њиховим бродовима не да се објаснити стварним државним интересом. Истина, тадашње црногорске потребе за поморским прометом биле су веома мале, а стварну перспективу имали су парни бродови и лука Бар. Било како било, због наведеног, а и због све осјетније конкуренције пароброда, улцињска флота једрењака брзо је и неповратно опадала, да их је 1883. године било 58, 1906. свега 23, а остатке је уништила аустријска ратна флота у првом свјетском рату.

Упркос таквој политици према Улцињу, црногорски главари показивали су велику амбицију да се сами ангажују у поморској привреди. Већ 1885. године на Цетињу се покреће иницијатива за оснивањем акционарског паробродског друштва. Оснивачки одбор предвиђа да се постојећа средства у пловилима и другом вишеструко увећају. Тако би се битно повећао унутрашњи робни и путнички саобраћај на Скадарском језеру, Бојани и Приморју, а међународни са Боком, Трстом и Италијом. Али од укупног износа предвиђених акција од 800.000 франака, уписано је свега 345.000. Готово три четвртине уписаних акција отпадало је на Црну Гору, свега двије од 1000 фран. на Русију, а око једна четвртина на Аустро-Угарску. Карактеристично је да је 90% црногорских акција уписано на Цетиње, што значи да су главни акционари имали да буду двор и виши главарски слој у земљи. Пошто није уписан потребан износ акција друштво је 1888. распуштено.

Покушај оснивања акционарског друштва у Подгорици такође није донио плода. Писац овоме друштву није могао наћи довољно изворних података. Ипак је утврдио да су акције уписиване у знатном броју, да су удионичари били поглавито трговци, а да је пословање друштва предвиђало само преузимање и унапређење пловидбе на Скадарском језеру.

Године 1885. основано је у Црној Гори поморско трговачко друштво Англо-Монтенегрин. У ствари то је била филијала једне енглеске трговачке фирме на Малти. Ово друштво обављало је са два бродића саобраћај на Скадарском језеру, и такође путнички, поштански и пртљажни саобраћај на земљишту Црне Горе. Због неких несугласица између власника фирме, а потом поготову што је велика концесија већ дата Италијанима прејудуцирала његов опстанак, друштво Англо-Монтенегрин ликвидирао је крајем 1905. године.

Иначе, путнички и робни саобраћај на Скадарском језеру, Бојани и мору за читаво ово вријеме редовно се обављао, са по неколико бродова у приватном власништву. Писац ову дјелатност детаљно описује задржавајући се и на стручној анализи појединих пловних објеката.

Бар (раније Пристан) са својом веома малом луком имао је за вријеме турске владавине само најужи локални значај. По ослобођењу на Бар се окреће поглед црногорске владе, али је све до почетка XX вијека остало на плановима и пројектима за изградњу луке. Сада су потребе земље нарасле, али домаћег капитала није било. Стога је дала концесије Италијанима. Итало-црногорско Барско друштво од 1905. године изграђује луку у Бару, одавде ускотрачну жељезницу до Вирпазара и три мале луке на Скадарском језеру. Ти радови били су готови до 1909. године. Италијани су се далеко више руководили разлозима политичке експанзије у Црној Гори него очекивањем економске добити. Али је и Црна Гора тиме економски веома мало добила, а себи је наметнула многе унутрашње и спољнополитичке тешкоће.

Писац је довољно пажње посветио удјелу црногорских бродова у балканском и првом свјетском рату. Њихова улога сводила се углавном на дотурање ратног материјала од Скадарског језера и од мора на скадарско бојиште. У балканском рату турски монитори са језера покушавали су да омету дјејства црногорске војске у Крајини, али без значајнијег резултата. У првом свјетском рату аустријска флота са Јадрана давала је снажну потпору аустријским трупама на Ловћену.

У дијелу о рибарству у центру интересовања је Скадарско језеро. Говорећи о Целикиним риболовима, писац посеже за правно-историјским основама стицања ове племенске својине. Ово расправљање пружа типичан примјер историјског метода капетана Франетовића. Брижљиво је сакупио све доступне податке из извора, литературе и народне традиције, конфронтирао их и опрезно логички размотрио, остављајући читаоцу да доноси суд. Ако се одбаци народна традиција, према излагању Франетовића, остаје јасно да се из досадашњих знања не може сигурно утврдити како је правно заснована својина Цеклинских риболова. Наравно да је та својина вјековним држањем у истим рукама увијек била ван спора, а да ли је била купљена или отета

од Турака или кога другог, ни то у научно-теоретском смислу не може да побуди питање о правоваљаности њеног поријекла.

Рибарство је приказано у својим практичним видовима и условима. Систематски и колико се могло у историјском развоју дат је преглед разних страна ове дјелатности, о ловиштима, врстама риба, миграцији риба, организацији риболова, методима лова уопште и на поједине врсте риба, рибљим производима и преради риба, риболовном законодавству итд. До тих података писац је дошао претежно стрпљивим испитивањем на терену, посматрањем и консултовањем вриједних практичних рибара. Разумије се, он на примјер није улазио у питања биологије риба, ни у друге природно-научне проблеме, пошто то није улазило у оквир његова истраживања.

Огроман труд морао је капетан Франетовић уложити у ово дјело од око 600 страна. Далеко највећи посао обављен је сакупљањем саме грађе, од личног посматрања и изучавања на терену и консултовања старих помораца и службених особа, преко изучавања све могуће до данас познате литературе и извора, до обраћања домаћим и страним научним установама, од којих је нарочито добре податке добио о бродовима од британског Регистра оф шипинг у Лондону. Књига је снабђевена неопходним прегледима статистикама о бродовима, промету, таксама, па општим индексом који обухвата лична имена, географске називе, историјске догађаје и документе и разне друге појмове, затим географским картама Скадарског језера, Приморја и Бојане, разним пописима итд.

Новак Ражнатовић

ПАВЛЕ МИЈОВИЋ, БОКОКОТОРСКА СЛИКАРСКА ШКОЛА XVII—XIX ВИЈЕКА И ЗОГРАФ ДАСКАЛ ДИМИТРИЈЕ

Титоград 1960.

У издању Историјског института НР Црне Горе објављена је књига под горњим насловом са сљедећим садржајем: 1. Предговор; 2. Глава прва, у којој је генеалогичка сликарске породице Димитријевића-Рафаиловића; 3. Глава друга, која је посвећена зографу даскалу Димитрију, гдје су наведени његови живописни радови у цркви св. Ђорђа у Шишићима у Грбљу, затим у цркви св. Петке у Мрковима у Луштици, те у цркви св. Николе на Пелинској Рудини у Грбљу; и на крају 4. Димитријеви иконописни радови у разним црквама. Иза овога налази се резиме на француском језику, а затим списак слика у табелама у свему (XXIV) и на крају индекс.

У предговору аутор истиче да је у посљедње вријеме оживјело интересовање за проучавање сликарске, иконописне и дубо-